МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

МАРКС-ЕНҐЕЛЬС-ЛЇБКНЕХТ
ПРО ВІДБУДОВАНЄ ПОЛЬЩІ.

ЛЬВІВ, 1906.

КОШТОМ АВТОРА.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Відбитка з „Наукового Збірника, присьвяченого професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904)“. Львів 1906, стор. 483—499.

МАРКС - ЕНҐЕЛЬС - ЛЇБКНЕХТ ПРО ВІДБУДОВАНЄ ПОЛЬЩІ.

I.

Скільки разів у соціяльно-демократичних кругах зачнеть ся дискусія про відбудованє Польщі, прихильники відбудованя Польщі покликують ся зараз на „майстрів новочасного наукового соціялїзму“ Маркса й Енґельса, які були за відбудованєм Польщі, та на иньші авторітети соціяльної демократії, які в тій справі пішли за своїми вчителями.

Так було також на 9-ім з'їзді польської соціяльно-демократичної партії Галичини і Шлеска в Кракові в осени 1904 р., коли під дискусію прийшла справа солїдарности партії із P. P. S. (Polska Partya Socyalistyczna) у російській Польщі, якої першим національно-політичним постулятом є відбудованє Польщі. В дискусії забрав також голос делеґат української соціяльно-демократичної партії в Галичині, д. Микола Ганкевич, який говорив між иньшим[1]: „В цїлій дискусії ходить головно про справу незалежности Польщі. Коли тов. Жулавский[2]) покликував ся на авторітет Мерінґа[3]), то бесїдник як марксїст констатує, покликуючи ся в відповіди на майстрів новочасного наукового соціялїзму, що вони були прихильниками ідеї незалежности Польщі. Бесїдник цитує Маркса й Енґельса, які говорили, що відбудованє Польщі лежить в інтересї робітницької справи і визволеня сусїднїх на-

[1]) Цитуємо дословно справозданє „Naprzód-a“, ч. 304 з 1904 р.

[2]) Бесїдник contra.

[3]) Звісний соціяльно-демократичний учений марксівського напрямку, автор відомої „Geschichte der deutschen Sozialdemokratie“.

родів, Німців і Росіян, покликується на Лібкнехта, Лєдебура і т. д.“

Маркс, Енґельс, Лібкнехт, — два перші творці соціяльно-демократичної доктріни, третій звісний орґанізатор, аґітатор і публіцист німецької соціяльної демократії, — се безперечно авторітети в партійних справах і тому не без інтересу буде розглянути близше їх становище в справі відбудованя Польщі. Особливо тепер, коли в Росії із переворотом у державнім житю настає й нова фаза у відносинах Польщі й Великоросії до України, і коли польські соціялісти, розуміючи вагу хвилї, пустили старі статї Маркса, Енґельса й Лїбкнехта на ново в бій за свій найблизший національно-полїтичний ідеал -- незалежність Польщі.

Маємо на думцї публїкацію: Marks-Engels-Liebknecht, Odbudowanie Polski (Zbiór artykułów o kwestyi polskiej), Lwòw 1904, яка крім передмови видавців подає: статї Маркса з „Neue Rheinische Zeitung“ про дискусію над польським питанєм у Національнім Зборі у Франкфуртї 1848 р., статї Енґельса: „Робітницька справа і польська квестія“ з „The Commonwealth“ 1866 р. і „Польська проклямація 11 червня 1874 р.“ з „Volksstaat“ 1874 р., в кінцї статю Лїбкнехта „Відбудованє Польщі з „Demokratisches Wochenblatt“ 1868 р.

Для повноти нашого огляду візьмемо під увагу також публїкацію: Wilhelm Liebknecht, Czy Europa ma skozaczeć? Przyczynek do kwestyi wschodniej. Londyn 1897. Є се збірка статей, писаних головно в 1876—78 рр. підчас російсько-турецької війни, в яких автор розкинув принагідно багато уваг про відбудованє Польщі.

Рішаючи справу відбудованя Польщі, треба також так чи инакше рішити справу історичних претенсій Польщі до України, і в своїм оглядї ми звернемо головно увагу на те, як ту останню справу рішали Маркс, Енґельс і Лїбкнехт.

II.

В однїй із своїх статей, з датою: Кельн, 1 серпня, дає Маркс такий загальний погляд на польську квестію:

„Познанська квестія, взята осібно, сама в собі не має сенсу, її неможливо розвязати. Вона є частю польської квестії і тільки в нїй і при її помочи може бути розвязана. Границю між Німеччиною й Польщею можна означити аж тоді, коли Польща знов істнувати-ме.

„Але чи Польща може й буде знов істнувати? В нарадах перечили сему.

„Один французький історик сказав: „Il y a des peuples nécessaires“: є на сьвіті народи конче потрібні. До тих народів, конче потрібних у XIX віці, належить безперечно польський нарід.

„А національне істнованє Польщі не є для нікого більше потрібне, як саме для нас, Німців.

„Передовсїм на чім опираєть ся сила реакції в Европі від 1815 р., а по части навіть від першої французької революції? На російсько-прусько-австрійськім сьвятім союзї. А що лучить із собою членів сьвятого союза? Поділ Польші, з якого тягнуть зиски всї три союзники.

„Стовпи кордонів, якими три держави розділили Польщу, се звязь, яка їх злучила з собою; спільний рабунок зсолїдаризував їх із собою.

„Від часу сповненя першого розбою на Польщі Німеччина попала в залежність від Росії. Росія казала Прусії й Австрії остати абсолютними монархіями, і Прусія й Австрія мусїли її послухати. Стремлїня особливо пруської буржуазії, аби здобути собі власть, стремлїня загалом зрештою слабі й несьмілі, розбивають ся зовсїм о неможливість відчепити ся від Росії, о поміч, яку дає Росія феодально-абсолютистичній клясї в Прусії.

„Додаймо, що від першої проби здавленя Польщі союзниками Поляки не тільки бороли ся в повстанях за свою незалежність, але також виступали революційно супротив власних внутрішнїх порядків.

„Поділ Польщі був довершений завдяки союзови великої феодальної аристократії в Польщі із трьома розбираючими державами. Не був се обяв поступу, як говорив екс-поет Йордан[1]), тільки радше останнїй ратунок для великої аристократії, яка хотіла ратувати ся перед революцією, був се факт на-скрізь реакційний.

„Наслїдком уже першого подїлу був очевидно союз иньших кляс, т. є. шляхти, міщанства, а по части й мужиків, звернений як против наїздників Польщі, так також против великої аристократії власного народу. Як добре розуміли Поляки вже тодї, що їх внїшна незалежність тїсно звязана з поваленєм

[1]) Літерат Вільгельм Йордан, член Національного Збору в Франкфуртї.

аристократії й аґрарною реформою в краю, доказом сього конституція 1791 р.[1]).

„Великі рільничі краї між морями Балтійським і Чорним можуть визволити ся з патріярхально-феодального варварства тільки через аґрарну революцію, яка підданих і панщизняних мужиків перемінить на свобідних земських властителів, через революцію, що буде зовсім така сама, як французька революція 1789 р. на селї. Польський нарід має ту заслугу, що перший поміж своїми рільничими сусїдами проголосив той прінціп. Першою пробою реформи була конституція 1791 р.[2]); у повстаню 1830 р. Лєлєвель проголосив аґрарну революцію одиноким способом ратувати край, але сойм признав се занадто пізно; у повстанях 1846 і 1848 р. проклямовано публично той прінціп.

„Від часу поневоленя Поляки почали виступати революційно і через те ще сильнїйше злучили своїх гнобителів із контрреволюцією, змусили наїздників піддержувати патріярхально-феодальні відносини не тільки в Польщі, але також і в иньших краях, які належали до них. І від краківського повстаня 1846 р. боротьба за незалежність Польщі була рівночасно боротьбою аґрарної демократії, одинокої у східній Европі можливої демократії, против патріярхально-феодального абсолютизму.

„Отже доки помагаємо утискати Поляків, доки державно часть Польщі прикованою до Нїмеччини, доти ми самі приковані до Росії, доти в себе самих не можемо основно зломати патріярхально-феодального абсолютизму. Збудованє демократичної Польщі, се перша умова збудованя демократичної Нїмеччини.

„Збудованє Польщі й управильненє польсько-нїмецької границї не тільки конче потрібне; се рішучо найлекша до розвязки з усїх політичних квестій, які виринули в східній Европі від часів революції. Боротьби за самостійність народів, помішаних у пестрій мозаїцї на полудне від Карпат, далеко більше заплутані і коштувати-муть далеко більше крови, замішань і домашньої війни, як боротьба за незалежність Польщі і означенє границь між Нїмеччиною й Польщею.

„Розумієть ся, що тут ходить не про збудованє якоїсь Польщі від паради, незалежної тільки на папері, але про збудованє держави справдї здібної до житя, держави на тривких основах. Польща мусить обіймати простір що найменьше

[1]) [2]) Розстріленє наше.

з 1772 р.[1]), мусить мати не тільки поріччя, але й гирла своїх великих рік, а також бодай над Балтійським морем великий пояс побережа"[2]).

III.

Перейдім до статей Енґельса.

У статї „Робітницька кляса і польська квестія" автор найперше зазначує, що „де лише робітницькі кляси взяли самостійну участь у полїтичних рухах, там від самого початку їх загранична полїтика містила ся в тих двох словах: відбудоване Польщі"[3]). Тій проґрамі противна тільки дрібна меншість серед французької робітницької кляси — ґрупа прудонїстів, яка „обжаловує Раду Інтернаціоналки за принятє бонапартиствівського прінціпу народности й за викиненє великодушного російського народу поза круг цївілїзованої Европи, що є тяжким гріхом против загальної демократії і братерства всїх народів"[4]). Оправдавши Австрію і Прусію з приводу подїлу Польщі, — перша противила ся всїми силами подїлови Польщі і взяла в нїм участь тільки у власній обороні, „але вже в 1815 р. стреміла до відбудованя Польщі, а в 1831 і 1863 р. була готова вести війну в тій цїли і виректи ся своєї части Польщі, коли-б тільки Анґлїя і Франція згодили ся на спільну з нею акцію; те саме було підчас кримської війни"[5]); Прусія знов узяла занадто мало, — і зазначивши, що „коли колись робітницькі кляси Росії, на скільки в тім краю загалом істнує щось у тім роді (в західноевропейськім значіню слова), сотворять полїтичну проґраму і та проґрама містити-ме визволенє Польщі, тоді, але не вчаснїйше, й Росії як народу не треба буде обжаловувати і наш акт обжалуваня впаде тоді виключно на царське правительство"[6]), — автор переходить до теоретичного обговореня закиду прудонїстів.

„Говорять, що жаданє незалежности Польщі, се признанє „прінціпу народности" і що прінціп народности, се бонаparти-

[1]) Розстріленє наше. [2]) Odbudowanie Polski, стор. 23—26. [3]) ibidem, стор. 77. [4]) ibidem, стор. 79. [5]) ibidem, стор. 80.—Отсе сьвідоцтво Енґельса інтересне для нас головно з огляду на польонїзаційну і eo ipso русиноїдну полїтику австрійського правительства в Галичинї, полїтику, яку старав ся прослїдити Вячеслав Будзиновський у своїй праці: Австрія чи Польща? Львів, 1903. І так Будзиновський зі своїм поглядом не стоїть один, а має побіч себе Енґельса і — як далї побачимо — Лїбкнехта.

[6]) ibidem, стор. 81.

стівський винахід для доданя сил наполеонському деспотизмови у Франції. Отже що се таке, той „прінціп народности“?

„Трактати 1815 р. означили границї ріжних держав Европи виключно для вигоди дипльоматів, особливо-ж для вигоди наймогучійшої тодї сухопутної держави — Росії. Анї бажаня, анї інтереси, анї національні ріжницї народів не були взяті під увагу. Таким чином Польщу подїлено, Нїмеччину подїлено, Італїю подїлено, не говорячи вже про дрібнїйші народности в полудневосхідній Европі, про які тодї мало хто знав. Наслїдком того для Польщі, Нїмеччини й Італії найпершим кроком при кождім політичнім руху було стремлїнє *відбудувати національне з'єдинене, без якого національне житє було тільки оманою*[1]). А коли після здавленя революцийних замахів у Італїї й Еспанії в рр. 1821—23, далї після липневої революції 1830 р. у Франції, радикальні політичні діячі більшої части цівілїзованої Европи зіткнули ся з собою і пробували виробити якусь спільну проґраму, то *визволенє і з'єдиненє угнетених і роздїлених народів стало спільним для всїх них кличем*[2]). Так було знов і 1848 р., коли число угнетених народів збільшило ся о один — Угорщину. Справдї не могло бути двох думок що до права *кождої з великих національних частин*[3]) Европи розпоряджувати собою самою, незалежно від своїх сусїдів, у всїх внутрішнїх справах, на скільки се не нарушує свободи иньших...

„Право *великих національних частин*[4]) Европи до політичної незалежности, признане европейською демократією, мусїло знайти те саме признанє особливо в робітницьких клясах. Було се в сути річи нїщо иньше, як признанє для иньших *великих національних орґанїзмів*[5]) із безперечною живзенністю того самого права до індівідуального національного істнованя, якого робітники кождого поодинокого краю жадали для себе, але *те признанє і симпатії для національних стремлїнь обмежували ся до великих і докладно означених історичних народів Европи; були се Італія, Польща, Нїмеччина, Угорщина*[6]). Франція, Еспанія, Анґлія, Скандинавія не були анї подїлені анї під чужоземною контролею, отже тільки посередно заінтересовані в тій справі; що до Росії, то про неї можна було говорити тільки як

1) 2) 3) 4) 5) 6) Розстрілене наше.

про склад великої скількости накрадених річий, які мусять бути звернені в день обрахунку.

„Після державного замаху 1851 р. Людвік Наполеон, цісар „з божої ласки й волі народу“, мусів винайти здемократизовану й популярну назву для своєї заграничної політики. Що могло бути ліпше, як виписати на своїм прапорі „прінціп народности“? Нехай кожда народність рішає про свою власну долю, позвольмо кождій відділеній частині кождої народности прилучити ся до великого матірного племени, — що могло бути більше лїберальне? Тільки — зважте се — не було тут уже мови про народи, тільки про народности.

„Нема в Европі країни, де не було-б ріжних народностий під тим самим правлїнєм... Крім того нїяка державна границя не годить ся з природною границею народности, з язиковою границею...

„Отже тут добачуємо ріжницю між „прінціпом народности“ і старим демократичним і робітницьким прінціпом що-до права великих европейських народів[2]) на окремішне й незалежне істнованє. „Прінціп народности“ зовсїм не порушує великої квестії права на національне істнованє історичних народів Европи, нї, а навіть навпаки, коли торкаєть ся її, то тільки на те, аби ввести в неї замішанє. Прінціп народности підносить квестію двох катеґорій: передовсїм квестію границь між тими великими історичними народами, і подруге квестію права до раціонального, незалежного істнованя тих численних дрібних останків народів, які істнували довший або коротший час на історичній сценї, але опісля були втягнені як інтеґральні части сим або тим із більше могучих народів, уздібнених завдяки більшій жизненности до поконаня більших перешкод[3]). Европейське значінє, жизненність народу не мають супротив прінціпу народности нїякої ваги. Супротив нього Румуни, які нїколи не мали історії анї енергії, потрібної на те, аби здобути собі історію, мають ту саму вагу, що Італійцї, які мають 2000 лїт історії і неспожиту жизненність; Валійцї і мешканцї острова Ман, коли-б собі того бажали, мали би — хоч се був би нонсенс — рівне з Анґлїчанами право до самостійного полїтичного істнованя. Все те абсурд, одїтий у популярну одїж, аби милити очи людям плиткого ума...

[1]) [2]) [3]) Розстрілене наше.

„Хоч усе те плитке, то аби винайти се, треба було спритнійшого мізку, як у Людвіка Наполєона. Прінціп народности, се зовсїм не бонапартистівський винахід, аби підпирати воскресенє Польщі, навпаки, се просто російський винахід, викуваний на знищенє Польщі. Росія забрала більшу часть давної Польщі під претекстом прінціпу народности, як се побачимо низше. Та ідея має вже більше як сто лїт і тепер Росія що дня послугуєть ся нею. Щож таке панслявізм, коли не примінене Росією і в інтересї Росії прінціпу народности до Сербів, Хорватів, Русинів, Словаків, Чехів та иньших останків завмерлих славянських народів у Турції, Угорщинї й Німеччинї?“ [1])

Далї автор зазначує, що „Польща, як майже всї иньші краї Европи, заселена людьми ріжної народности“ [2]), вичисляє ті народности, а саме: Поляків, Литовцїв, Білоросів, „які говорять мовою посередною між польською й російською, але близшою до останньої“ [3]), і „так званих Малоросів, яких мову тепер найбільші поваги уважають зовсїм окремішною від великоруської [4]) (званої звичайно російською)“ [5]), і робить із того такий вивід: „Отже люди, які говорять, що жадати відбудованя Польщі значить відкликати ся до прінціпу народности, доказують тільки, що не знають, про що говорять, бо відбудованє Польщі значить привернене держави, зложеної що найменьше з чотирох ріжних народностий“ [6]).

В кінцї показує автор, як Росія послугувала ся прінціпом народности, аби довести до подїлу Польщі. В тій части статї інтересні для нас хиба такі „розсипані перли“, як: „...Богаті рівнини України збудили в Росіян заборчий апетит, але Поляки були тодї сильним, а все хоробрим народом і зуміли не лише бороти ся у власній оборонї, але й мстити ся“ [7]), — так і виходить, що „богаті рівнини України“, се корінна польська земля; або: „Польща все була надзвичайно лїберальна в релїгійних квестіях“ [8]), — звичайна пісонька Поляків перед західною Европою і тих західно-европейських учених, публїцистів і т. д., які вірять Полякам на слово; або: „Говоріть собі, що клясова боротьба, се щось надзвичайно

[1]) Ibidem, стор. 81—86 з пропусками, означеними трьома точками. При кінцї цитату розстрілене наше.

[2]) [3]) Ibidem, стор. 87. [4]) Розстрілене наше. [5]) Ibidem, стор. 87. [6]) Ibidem, стор. 87—88. Розстрілене наше. [7]) Ibidem, стор. 88. [8]) Ibidem, стор. 90.

революційне, а Росія викликала таку боротьбу в Польщі перед стома роками і була се гарна проба клясової боротьби, коли російські вояки і українські піддані хлопи спільними силами палили замки польських панів — виключно для улекшеня російського підбою; коли-ж підбою доконано, ті самі російські вояки загнали знов підданих у панське ярмо"[1]), — виходить, що в цілій гайдамаччині найгірше не недостача соціяльної сьвідомости в українських хлопів, які наслідком того, вибивши ся з ярма, дали в нього запрягти себе знов, тільки поступуванє Росії, яка сьміла підбурювати українських підданих хлопів против польських панів, як коли-б без того підбурюваня українські піддані хлопи не мали причини вставати против своїх панів...

Основний тон статї Енґельса „Польська проклямація 11 червня 1874 р." такий самий, як і виводів Маркса, а саме, що від визволеня Польщі залежить політичне і суспільне визволенє російського народу з-під царського ярма, а одно і друге „значить для німецького робітника: ограниченє буржуазії, правительства, загалом цїлої реакції в Німеччині на їх власні сили, з якими тоді ми самі дамо собі раду"[2]).

Та для нас ся статя важнїйша тим, що в нїй Енгельс, переказуючи німецькій публиці відозву товариства „Lud Polski", видану до анґлїйського народу з приводу гостини російського царя Олександра в Англії, подає без жадних застережень і поправок такі тверджeня відозви, як: „Завдяки свому ґеоґрафічному положеню і своїй готовости виступити кождої хвилї за справу людськости, Польща була і все буде провідником у боротьбі за право, цівілїзацію й суспільний розвиток на цілім північнім сході Европи"[3]), або: „Польща мала відвагу заткнути прапор французької революції над Віслою ухвалою конституції 3 мая 1791 р."[4]), яка буцїм то „розвязала в прінціпі рільничу квестію в Польщі"[5]) і „коли польський селянин усе таки остав під гнетом, то вину передовсїм належить приписати деспотизмови й макіявельству царя, який опирав свою власть на тім, що сварив земельного властителя з селянином"[6]), — виходить, що як би не цар, то польський властитель великої земельної посїлости був би одиноким виїмком із „марксївської"[7]) теорії боротьби

[1]) Ibidem, стор. 91. [2]) Ibidem, стор. 103. [3]) Ibidem, стор. 95. [4]) Ibidem, стор. 96. [5]) Ibidem, стор. 98. [6]) Ibidem, стор. 98.

[7]) На правду теорію боротьби кляс стрічаємо у соціялїстичних письменників до Маркса.

кляс і був би довів до суспільної гармонії між собою і своїм підданим селянином...

IV.

В кінці переходимо до Лїбкнехта.

В статї „Відбудованє Польщі“ виказує він, що Росія у своїй заграничній політиці переводить консеквентно в житє апокріфічний „тестамент Петра Великого“, по якому повинна вона стреміти до панованя над сьвітом. Аби до сего недопустити, „Европа повинна повалити Росію на всїх точках. Але аби влучити Росію в саме серце, на те є тільки один спосіб: відбудованє Польщі. Відбудованє Польщі, се жаданє, що до якого інтереси правительств і народів згідні з собою. Політика домагаєть ся незалежної Польщі, а демократія жадає її в імя справедливости і свободи“[1]).

Статї в публїкації „Czy Europa ma skozaczeć?“ відносять ся до російсько-турецької війни і тому не будемо слїдити за їх змістом, тільки для характеристики поглядів Лїбкнехта на відбудованє Польщі наведемо кілька уривків про ту справу.

„Відбудованє Польщі й удержанє Турції, се клич німецької демократії, відколи в Німеччині повстала демократія, яка інтересуєть ся загально-европейською політикою. І є се клич не тільки німецької демократії, але демократії всїх цівілїзованих країв“, словом кождого, „хто хоче запобігти змосковщеню Европи“[2]).

„Польська квестія на деннім порядку і се може найважнїйший політичний випадок нинїшної доби. Обговорювано її під натиском обставин як у німецькім парляментї, так і в австрійській державній радї, і в німецькім парляментї в імя людськости, наших національних інтересів і міжнародньої справедливости зажадано відбудованя Польщі“[3]).

„Свобідна західна Европа проголосить відбудованє Польщі, свободу всїх народів, угнетених російським царатом. Перед 10 роками, на робітницькім конґресї в Нірнберзї, порушив я ту справу. Підчас дискусії про систему постійних армій сказав я:

„Один з попереднїх бесїдників підпирав загальне розброєнє. Я також його прихильник. Але се може настати тільки тоді,

---

[1]) Ibidem, стор. 139. [2]) „Czy Europa ma skozaczeć?“, стор. 29, писано 1897 р. [3]) Ibidem, стор. 106—107, писано 1878 р.

коли обезсилимо всїх ворогів народу. А на се довго ще ждатимемо. Для Німеччини і Франції година визволеня не видаєть ся менї занадто віддаленою. Але з хвилею нашого власного визволеня не будемо ще у цїли. Останеть ся нам іще одна кровава праця, один сьвятий обовязок: розбитє Росії, відбудованє Польщі... До того часу мусимо держати ся свойого жаданя загального узброєня народу: кождий горожанин нехай буде вояком, кождий вояк горожанином!“[1])

Теперішні держави „згинуть через брехню, через свою полїтику „крови і зелїза“, а на підвалинах справедливости виросте нова міжнародня система держав. Відбудована Польща є членом тої системи, конче потрібною частиною Европи будучности“[2]).

Виказуючи, що справа самостійности Крети, як і балканська квестія, се інтриґа Росії, а всї жорстокости Туреччини — видумка російських або підкуплених Росією журналїстів, автор кличе:

„Отже добре, виступім як один муж в оборонї незалежности Польщі!

„Як се? Вимовні адвокати вірменської і кретенської справи вмовкли, їх запал остив? Звідки се незвичайне явище?“[3])

„Польща — се пробний камінь для національних запалів. А хто розпадаєть ся над Вірменцями і Кретенцями, а не має симпатії і співчутя для Поляків і ненависти та проклонів для убійців Польщі, той або безглуздий говорун, або нїкчемний комедіянт і облудник, або... засмакував у російських рублях“[4]).

А в яких границях представляє собі Лїбкнехт відбудованє Польщі, видно з отсих уступів у його статях: „Теріторіяльні здобутки Росії в Европі складають ся майже виключно з країв, зрабованих Польщі й Турції“[5]) — і: „Коли Наполєон І на скалї сьв. Олени покутував за свою погорду до свободи, тодї зрозумів, чому його могучість зломила ся в ледових пустинях Росії. Причиною була його віроломність супротив Польщі. Відбудована Польща з заходу й полудня[6]) обняла би Росію міцними раменами, а сам Наполєон міг би через надбалтійські провінції йти простою дорогою на Петербург“[7]).

[1]) Ibidem, стор. 91—92, писано 1878 р. [2]) Ibidem, стор. 107—108, писано 1878 р. [3]) Ibidem, стор. 126, писано 1897 р. [4]) Ibidem, стор. 127—128, писано 1897 р. [5]) Ibidem, стор. 28, писано 1897 р. [6]) Розстрілене наше. [7]) Odbudowanie Polski, стор. 138—139.

Стільки Лїбкнехт про саму справу відбудованя Польщі. Але в його статях є ще й иньші характеристичні моменти, які хоч не належать безпосередно до відбудованя Польщі, то все таки кидають сьвітло на його становище в тій справі.

І так характеристичне для нього те тенденційне розділюванє сьвітла й тїни між Польщу й Росію, по якому „Польща практикувала від давна як найширшу релїґійну толєранцію“[1]; по якому „нинїшня турецька цівілїзація зовсїм дорівнує цівілїзації Росіян“[2]; по якому й „молода (т. є. соціяльно-революційна) Росія“ держить ся „тестаменту Петра Великого“[4]; по якому в кінці, говорячи про туманенє европейської публичної опінії що-до російських справ підкупленими чужоземцями, кидаєть ся таку голословну інсінуацію на російських полїтичних еміґрантів: „Нинї Росія потребує до таких услуг не тільки чужоземців. Російські еміґранти, нїби полїтичні, можуть їх також сповнювати, бо-ж тепер ходить про те, аби туманити що до Росії европейську демократію“[4].

Що називати Нестора російським хронїстом, а Олега й його дружину Росіянами і вязати староруські походи на Грецію з теперішнїми аспіраціями урядової Росії на Царгород[5]), се іґноранція в річах, про які говорить ся, — се ще найменьше.

Цїкавійше те, що Лїбкнехт, лїдер інтернаціональної соціяльної демократії, є супротив Словянщини великим нїмецьким патріотом і обжаловує Бісмарка за те, що побіда Прусії над Австрією і викиненє Австрії з Нїмеччини було для Росії „зломанєм кольосальної тами, якою ґерманський сьвіт відгородив ся перед Славянщиною від моря Північного до Адрійського“[6]), що полїтика Бісмарка „полишає спокійно Австрію повени, затоплену Славянщиною“[7]) — і т. д.

В кінці не без інтересу буде сьвідоцтво Лїбкнехта про польонїзаційну полїтику Австрії: „На часї пригадати, що австрійське правительство підчас кримської війни заявило Анґлїчанам і Французам готовість увільненя Галичини і співділаня в відбудованю Польщі, бо се єдиний спосіб увільнити Европу, головно-ж Австрію, від російської змори“[8]).

---

[1]) Czy Europa ma skozaczeć? стор. 31, писано 1897 р. [2]) Ibidem, стор. 38, писано 1876 р. [3]) Odbudowanie Polski, стор. 105—106. [4]) Ibidem, стор. 124. [5]) Czy Europa ma skozaczeć? стор. 47, писано 1877 р. [6]) Ibidem, стор. 51, писано 1877 р. [7]) Ibidem, стор. 73, писано 1877 р. [8]) Ibidem, стор. 66, написано 1877 р.

V.

Із висше наведених поглядів Маркса, Енґельса й Лїбкнехта на справу відбудованя Польщі видно перше всього і д е а л ї з а ц і ю і с т о р и ч н о ї, ш л я х о т с ь к о ї П о л ь щ і, особливо-ж щодо релїґійної толєранції в Польщі (Енґельс і Лїбкнехт) і що-до конституції 3 мая 1791 р. (Маркс і Енґельс), ідеалїзацію, властиву всім західно-европейським ученим, які вірять на слово одностороннім польським інформаціям.

Про релїґійну „толєранцію“ історичної Польщі не станемо говорити, бо вона записана кровавими буквами в історії українсько-польських відносин і кождий, хто хоч трохи знає ту історію, знає також, як „толєровано“ в шляхотській Польщі не кажемо вже православну, але навіть грецько-католицьку конфесію.

Иньша річ із конституцією 3 мая 1791 р., її варта пригадати собі в загальних нарисах. І так та конституція признає національною, п а н у ю ч о ю релїґією р и м о-к а т о л и ц и з м, забороняючи перехід із римо-католицької на иньшу конфесію під карами апостазії (§ 1); „запевнює найсьвяточнїйше шляхотському станови всї свободи, вольности і прероґативи, першенства в житю приватнім і публичнім“ (§ 2); королївські міста виймає вправдї з-під королївської власти і проголошує свобідними (§ 3), але скільки варта та свобода, про се дає найлїпше сьвідоцтво такий компетентний судія, як Г у ґ о К о л л о н т а й, говорячи, що „права, надані містам, містили в собі далеко меньше свободи, як давні їх привілеї“[1]); мужикам надає тільки право умови з дїдичами і право свобідного переселеня по виконаню умови (§ 4), не наділяючи їх зовсім землею, а що значить „добровільна умова“ безземельного мужика з дїдичем, про се не треба навіть розводити ся, так що навіть Лєлєвель, який так одушевляєть ся цїлою конституцією, мусів признати, що „конституція 3 мая нїчого для мужиків не зробила, анї їм власности анї прав, анї свободи безпосередно не запевнила, а тільки в будучности обіцяла“[2]); в кінці робить дїдичним роялїзм, довівши його одначе до карикатури, бо відібравши йому майже всяку власть, так що навіть чоловік доброї волї, або коли-б сего вимагав інтерес якого короля, не міг визволити ся з-під власти шляхти і зробити щось доброго для народу.

---

[1]) O ustanowieniu i upadku konstytucyi 3 maja 1791 r. Том I, стор. 24.

[2]) Słowo o konstytucyi 3. maja 1791 r. przez Ernesta T. Breitera, Lwów 1891, ст. 20.

І так конституція 3 мая 1791 р. була на-скрізь клерикальною і шляхотською конституцією, і справді насуваєть ся питанє, чи Маркс і Енґельс бачили її текст, коли можуть писати — перший, що се була перша проба реформи в дусї аґрарної демократії, а другий (вправдї не пише сам, тільки кольпортує без застережень твердженє польської проклямації з 11 червня 1874 р.), що се було заткненє прапору французької революції над Віслою. У Франції знесенє всякої релїґії, знесенє всїх станових привілеїв, свобода міщанства, визволенє мужиків і наділенє їх землею, в кінці страченє короля і проголошенє республики, а в Польщі римо-католицька ексклюзивність, затвердженє шляхотських привілеїв, нїщо для міст, нїщо, крім хлополапства, для мужиків, і дїдичний роялїзм, — як радикально, до непізнаня змінив ся, як страшно полиняв той прапор французької революції, заки його занесено з над Сени над Віслу!...

А по при ідеалїзацію Польщі фанатична ненависть до Росії (не до російського правительства, а до народу!), яка вкладає в уста Енґельсови слова, що Росія, се тільки склад великої скількости накрадених річий, а Лїбкнехтови, що майже всї теріторіяльні здобутки Росії зложені з країв, зрабованих Польщі й Турції, як коли-б поза країнами, загарбаними царатом, не було корінної Росії, досить просторої й сильної, аби зажити свобідним, самостійним житєм...

Переходячи до самої справи відбудованя Польщі, зазначимо найперше, що Маркс і Енґельс представляли собі те відбудованє ще в теперішнім, капіталїстичнім устрою, коли у Лїбкнехта за загальними фразами не видко ясно, чи се має бути Польща буржуазійна, чи вже соціялїстична, і швидше можна приняти другу альтернативу.

Усї-ж вони три, і Маркс і Енґельс і Лїбкнехт, мали на думції відбудованє Польщі в її історичних границях. Маркс і Енґельс говорять се зовсїм виразно, — перший, що Польща мусить мати що найменьше простір із 1772 р., другий, що відбудованє Польщі значить привернене держави, зложеної що найменьше з чотирох ріжних народностий (т. є. Поляків, Українців, Литовців і Білорусів). Лїбкнехт не говорить сього вправдї так ясно, але з його мови про те, що теріторіяльні здобутки Росії складають ся майже виключно з країв зрабованих Польщі (а що Польщі зрабовано, те при її відбудованю треба їй, розуміє ть ся, віддати), і про те, що відбудована Наполеоном Польща обняла би

міцними раменами Росію з заходу і з полудня (корінна Росія й на заході й тим більше на півдні не граничить безпосередно з польською, тільки з українською теріторією), не можна зробити иньшого виводу, як лиш жадане відбудоване Польщі в її історичних границях.

І не є се несьвідомість річи, що творці соціяльної демократії заговорили про відбудоване історичної Польщі, засуджуючи тим самим на національно-політичну смерть Українців, Литовців і Білорусів, — хоч у такій справі і у таких людий і несьвідомість не оправдане, — тільки сьвідоме становище соціяльно-демократичних державних централістів.

Особливо в Енґельса виключений усякий сумнів що-до його несьвідомости в тій справі. Він спрепарував собі навіть окрему „теорію", в якій відріжняє „великі історичні народи" від „народностий", велячи останнім вимирати на користь перших. Ся „теорія" така дика, така несправедлива, так бє в лице всї понятя про свободу, рівність, справедливість, що шкода тратити багато слів на опрокинене її. Найліпше опрокидує її само жите; нині, 40 літ після проголошеня Енґельсом тої „теорії", ми бачимо, як ті „останки завмерлих словянських народів у Туреччині, Угорщині й Німеччині" всї а всї пробудили ся до національно-культурного і національно-політичного житя, поступають що-раз висше в своїм розвитку, а деякі, як пр. поставлені на послїднім місці Чехи, дорівнюють уже навіть Німцям і навіть творять важну національну ґрупу в рядах австрійської і міжнародньої соціяльної демократії.

І справді гірко закпило собі жите з Енґельса, коли нині найгорячійшими прихильниками його „теорії" являють ся всеполяки, такий Студнїцкий і иньші, які голосять прінціп, що „українське племя" не має такого самого права на національно-культурне і національно-політичне істноване, як „старокультурний польський нарід", а мусить спольщити ся. Тільки-ж між „основателем наукового соціялїзму" і всеполяками ніхто не сподївав ся такої схожости...

А одначе між сучасними соціяльними демократами все ще є люди, які в справі відбудованя Польщі покликують ся без застережень на Маркса, Енґельса й Лїбкнехта, а ще важнїйше, що се роблять також українські соціяльні демократи, які рівночасно виступають із постулятом самостійної України.

P. P. S. у російській і пруській Польщі і солїдарна з нею польська соціяльно-демократична партія Галичини і Шлеска, —

як загалом усї польські соціялїстичні ґрупи з малими виїмками, — нїколи не сказали ясно, до відбудованя якої Польщі стремлять вони: етноґрафічної чи історичної[1]), а факт, що вони без нїяких застережень покликують ся на Маркса, Енґельса й Лїбкнехта, ще збільшує ту неясність, і то на користь думки про історичну Польщу. Завважимо, що в тій справі не зробили також нїякого застереженя соціялїстичні видавцї обох обговорюваних нами публїкацій.

З огляду на те тим більший обовязок українських соціяльних демократів іти до проясненя справи польсько-українських відносин, а не затемнювати її. Коли пр. д. Микола Ганкевич думає про відбудованє етноґрафічної Польщі й етноґрафічної України, то нехай не покликуєть ся на Маркса й Енґельса, бо на підставі Маркса можна йому відповісти, що етноґрафічна Польща була-б тільки Польщею від паради, а не державою справдї здібною до житя, державою на тривких підставах, а на підставі Енґельса, що він сам не знає, про що говорить, бо відбудованє Польщі, се збудованє держави, зложеної щонайменьше з чотирох ріжних народностий, — тільки або нехай скорріґує погляд Маркса й Енґельса, або, покликаючи ся на них без застережень, нехай заявить ся виразно за історичною Польщею і перестане говорити про самостійну Україну, — tertium non datur, хиба що хтось навмисно хоче вносити неясність у справу, і так уже неясну...

Одностороннїм і тенденційним виводам творців соціяльної демократії про відбудованє Польщі годї нам на закінченє не протиставити ясного становища одного з творців сучасного комунїстичного анархізму, Михайла Бакунїна, поборюваного й очорнюваного і Марксом, Енґельсом та Лїбкнехтом і їх учениками і за житя і по смерти.

В його посланію „Русскимъ, польскимъ и всѣмъ славянскимъ землямъ“[2]), написанім у лютім 1862 р., бачимо вправдї також ентузіязм до Поляків, але се не перешкаджає йому все таки справедливо рішити квестію польсько-українських і загалом міжнароднїх відносин: „Здаєть ся менї, — пише він[3]), — що польська Україна разом із галицькими Русинами, разом із на-

[1]) Про се vide М. Драгомановъ, Историческая Польша и великорусская демократія, Женева 1882, а також у моїй статї „З сучасного робітницького руху“ уступ „V. Ідейні стремлїня польської соціяльної демократії“, Лїт.-Наук. Вістник 1904, кн. XII, стор. 183—195 (науковий відділ).

[2]) Берлинъ 1903, Изданіе Гуґо Штейница. [3]) Ibidem, стор. 39—40.

шою Малороссією, — країна 15 міліонів людий, що говорять одною мовою, визнають одну віру, — буде не Польщею, і не Росією, а сама собою. Я думаю, що вся Україна буде самостійним членом загально-славянського союза. Так я думаю, але може я й помиляю ся, — я висловлюю думку, але не постулят, навіть не абсолютне переконане. Я жадаю тільки одного: аби всякому народови, всякому малому й великому племени була лишена повна змога і право поступати по своїй волі"[1]).

Таке й наше становище в тій справі, тільки ми певні — так само, як і Бакунін, — що повну змогу і право поступати по своїй волі мати-ме всякий нарід і всяке мале й велике племя аж на руїнах теперішнього, капіталістичного устрою, аж тоді, коли огонь соціяльної революції очистить сьвіт від капіталістичного визиску й державної неволі.

1905 р.

[1]) Отсе ясне, прінціпіяльне становище Бакуніна нехай також буде відповідю на доволі розширений між українською публікою закид, що Бакунін усе таки був прихильником єдиної нероздільної Росії, тільки опертої на федеративнім устрою (пр. „Будучність" 1899, ч. 1, стор. 6), або що він „ішов у поглядах на українське питанє трохи дальше Герцена тільки в виді реакції против централістичних змагань правительства, а не наслідком визнаваня науки про федеративний лад" (див. статя д. Івана Федорченка „Російська інтелїґенція й українське питанє", „Діло" 1905, чч. 106—107, переклад із ґазети „Кіевскіе Отклики"). Тай загалом дивно почути такий закид против Бакуніна, завзятого пропаґатора ідеї федерації серед західно-европейського робітницького руху, що й було основою незгоди між ним і централїстом Марксом.

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

МАРКС-ЕНҐЕЛЬС-ЛЇБКНЕХТ

ПРО ВІДБУДОВАНЄ ПОЛЬЩІ.

ЛЬВІВ, 1906.

КОШТОМ АВТОРА.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.